

SPORDIEETIKA

Marek Volt

Selle peatüki keskne eesmärk on aidata lugejal näha eetilisi küsimusi ja probleeme spordis ning seda mitte ainult kitsalt võistlusolukordades tekkivate moraalsete dilemmade mõttes, vaid spordikultuuris laiemalt, sh treeningsituatsioonides ja spordile kaasaelamisel. Peatüki esimene osa kutsub mittekonventsionaalsel moel avastama spordi eetilisi tahke, puudutades ausa mängu (*fair play*), võitmise eetika, spordimeheliikkuse ja soolise diskrimineerimise teemasid. Peatüki teine pool keskendub detailsemalt ühele spordieetika kõige tulisemale ja eetilises plaanis kõige huvitavamale küsimusele, milleks on doping.

Sissejuhatus spordieetika teemadesse

Kas peaksin aitama hätta sattunud konkurenti?

Spordimeheliikkuse küsimus

Spordiajaloo on küllalt juhtumeid, kus sportlane on vigastuse või muu ebaõnne kätte sattunud konkurendile appi läinud (ulatanud abistava kae kukkunud jooksjale, päästnud uppumisest ujuja või ümber läinud purjepaadi ekipaazi), ohverdades sellega enese kõrge koha või sportliku tulemuse. On's tegemist *fair play* auhinda vääriva spordimeheliikkuse ilminguga või lihtsalt kiiduväärse, ent võistlusspordis naiivsevõitu altruismiga?

Kujutlegem, et olete sportlane ja mõtisklete oma treeneriga võimalike olukordade üle, kus hülgate või peaksite hülgama oma eeldatava võistluskäitumise, üritades jõuda mõne printsiibi või rusikareegli, mida tuleks sellistel puhkudel järgida.

Spordieetik aitab näha probleemi loogilist külge tema abstraktsel kujul. Kujutleme sportlast (S) ja mõnda takistust (T), mis peaks sportlase nägemispiirkonnas (näiteks jooksurajal) juhtuma, et ta oleks moraalsel põhjustel sunnitud tavapärasest võitmisele või kõrgele tulemusele orienteeritud võistlemisest kasvõi viivuks loobuma.

Nagu näha, on küsimus sõnastatud nii abstraktselt, et mõne võimaliku printsiibi rakendamine ei pruugi otseselt olla konkurentidega seotud. Näiteks kuuleme aeg-ajalt juhtumitest, kus võistlussituatsiooni sekkub mõni andunud fänn või halvemate kavatsustega pealtvaataja. Ka lindude ja loomade sekkumine pole midagi erakordset. Sajanditaguste Amsterdami olümpiamängude sõudevõistluselt pärineb järgmine juhtum:

„Austraalia puusepp Henry Pearce oli hiilgav sõudja. Kuigi noorukil oli vanust vaid 22 aastat, sõudis ta parima aja mõlemas ühepaadi eelsõidus, mis toimusid Amsterdamist edelas asuva Sloteni kanalil. 10. augustil peetud finaalis edestas austraallane ülekaalukalt hõbemedali võitnud ameeriklast Ken Myersit. Ta edumaa

oli nii suur, et veidi enne finišit võttis Pearce korraks hoo maha ja laskis pardiperel paadinina eest läbi ujuda. Loomasõbralikust viivitusest hoolimata võitis austraallane finaali hõlpsalt. Vahest saanuks ta mõne autasu ka Greenpeace'ilt, kui see oleks tollal olemas olnud.“ (Wernicke, 2020)

Kas siin on tegemist spordimehelikkuse või lihtsalt loomasõbralikkusega (schweitzerliku aukartus-elu-ees eetikaga)? Sõudja sai küll *fair play* auhinna, ent tegelikult me ei tea, kas ta väiksema eduseisu korral oleks pardipere liikumisse sama aupaklikult suhtunud (nt järgmisel olümpial, kus võit tuli märksa napima edumaaga).

Kas peaksin otsima vastase nõrkusi? Achilleuse kanna probleem

Kui suurt rolli mängib ja peab spordis mängima võitmine? „Kuidas võita“ vastast, meistritiitlit jne paistab justkui osutavat vaimsetele ja füüsilistele oskustele ja võimetele. Ent isegi kui võitmine on spordi tähtsamaid komponente, on kogu sportlikul tegevusel eetilise raamistik. Võidustrateegiad ja edureseptid nii elus kui sõjas õpetavad meile, et tuleb leida vastase või konkurendi nõrk koht ning sport pole siin mingi erand. Georg Lurich pidas vastase Achilleuse kannal leidmist määratu tähtsaks (vt Langsepp, 1958) ning vaevalt leidub tänapäeval sportlast või võistkonda, kelle rutiinses võistluseelses ettevalmistuses ei mängiks olulist rolli vastase nõrkuste tundmaõppimine. Samas, kui vastase nõrkustele keskendumine on spordis iseenesestmõistetav nõue, siis kui tähtis on see muude sportliku saavutuse väärtust määravate asjaolude hulgas? Nii, nagu me hindame kõrgemalt eeldatavalt tugevama, mitte nõrgema vastase seljatamist, hindaksime rohkem ka neid võite, kus alistasime tugevama vastase, ning seda ilmselt seejärel, et võit tuli raskemalt.

Niisiis võime visandada printsiipe ja nende kombinatoorikat enda ja vastase tegevuse kohta ning otsustada strateegiliselt, kas mängida vastase nõrkustele, mängida vastase tugevustele, mängida enese nõrkustele või mängida enese tugevustele (vt Laumakis, 2012).

Kuidas toimida suure edu puhul? Maaslamaja löömise probleem

Nõrgemale vastasele või vastase nõrgematele külgedele mängimisel on teatud hetkel võimalik saavutada piisavalt suur ülekaal või eduseis, nii et võitjas pole vähimatki kahtlust. Ent kuidas tuleks toimida mäekõrguse edu puhul?

Samas vaimus jätkamine võib asjaosalistele (mängijatele, pealtvaatajatele, sh fännidele) tunduda vastase alandamisena (maaslamaja löömisenä), ent võimalik alternatiiv – mängida mingis mõttes nõrgemalt või kõike välja panemata – ei pruugi ka olla eetiliselt rahuldav valik (vt Volt, 2023). Niisiis kohtame siingi eetilisi valikuid, mille õigustatus võib sõltuda konkreetsest spordialast, võistlustasandist jpt asjaoludest (vt Taylor ja Johnson, 2014). Näiteks kui korvpalli jt

ajaspordialade puhul pole viimaste väheste järele jäänud mänguminutite jooksul suurest kaotusseisust sisuliselt võimalik välja tulla, siis nn skoorispordialade (nt tennis, võrkpall) puhul on prognoosid märksa paremad, sest mäng ei lõpe enne, kui võitja on jõudnud teatud punktide ja geimivõitudeni. Eduseisu suurendamist on märksa raskem liigse skoorimise või vastase alandamisena hukka mõista. Kui poksitreneri tuleb noor poksihuviline, pole treeneril kuigi eetiline teda nokauti lüüa, kuigi tiitlivõistluse finaalis võrdväärse vastasega heideldes selline piirang puudub. Loomulikult tuleb spordieetilist kompassi peenhäälestada nende olukordade tarvis, kus suur kaotusseis johtub vastase vigastusest või kehvast varustusest või kus vastane mängib tahtlikult jõudusäästvalt (hoiab jõudu edasiseks turniiriks) või soovib koguni nimme kaotada (kokkuleppemäng).

Kas kõik spordialad on eetilises plaanis sobivad (või kas kõik spordialad on eetilised)?

Kui vanaema käest küsida, poleks poksil ilmselt erilist lootust. Ka pilk olümpialukku nõuab alapealkirjas esitatud küsimusele eitavat vastust (väheasti praeguseid moraalseid seisukohti arvestades). Nii näiteks kasutati 1900. a olümpiamängude laskevõistlusel sihtmärkidenä elavaid tuvisid ning laskemeisterlikkuse kinnituseks jäi kohtunike ja pealtvaatajate silme alla 300 verist lindu. Ilmselt peaksime tänapäeval taunimisväärseks ka 1912. a OM-i kavas olnud duell-laskmist, kus sihtmärgiks olid sõjaväelises riietuses mannekeenid, mille kõrisõlme tabamist hinnati maksimaalse 10 punkti vääriliseks.

Kas näiteks jaanipäeval harrastatav groteskne mitmevõistlus, kus pärast jooksulõigu läbimist tuleb juua teatud hulk alkohoolseid jooke, on sport? Kas Vene rulett saaks jõuda olümpiale? Seega tekib küsimus, millised on spordi eetilised piirid, kuivõrd on võimalik võistelda tegevustes, mis on väga eluohtlikud või moraalselt kahtlased. Kas spordi mõistes on miskit sellist, mis ei lase selliseid alasid põhimõtteliselt spordialaks kvalifitseerida, ja mida me sellest järeldame? Et sport on moraalselt koormatud mõiste? Ei peaks automaatselt samastama sporti ja olümpiasporti, mistõttu võib arutleda näiteks küsimuse üle, kas olümpiaspordiks kvalifitseerumisel on või peavad olema rangemad moraalsed kriteeriumid. Spordialade eetiliseuse probleem võib tunduda pisut abstraktsena, võime seda kitsendada sootemaatika võtmes.

Kas naised peaksid võistleva koos meestega?

Laskmine on spordieetiliselt huvitav spordiala, sest sellel on rikkalikult poleemilisi eetilisi-kultuurilisi kaastähendusi (sh soopõhiseid). Jaht ja sõdimine on olnud meeste pärusmaa. Samas, tänapäeva sportrelvad on üpris vähe füüsilist jõudu nõudvad instrumendid, nendega saab hakkama iga naine. Viimane tõdemus kõlab küll seksistlikult, aga võiks ajendada küsima, mispärast tuleks laskmises järgida ranget soopõhist segregatsioonitava, kus naised ja mehed võistlevad eraldi arvestuses.

Eri spordialad võivad nõuda erinevat lähenemist, mis tähendab muu hulgas ka seda, et teatud spordialasid on peetud naistele põhimõtteliselt sobimatuks. Lähtudes tavaeeldusest, et naised on füüsiliselt n-õ nõrgem sugupool, on naisspordis rakendatud kergendavaid asjaolusid. Tihipeale on naiste jooksu- ja suusadistantsid lühemad, heitevahendid kergemad, naiste tennisel tuli võita kaks, mitte kolm setti nagu meeste puhul jne. Osalt õigustatakse sellega ka naissportlaste kasinamat auhinnafondi, napimat meediakajastust jms. Pealegi, kas pole kogu spordialade süsteem modelleeritud eeskätt meestelt oodatavate karakteriomaduste arendamiseks ning nende füüsilist loomust silmas pidades?

Pikka aega oldi arvamusel, et naised ei ole võimelised maratonidistantsi läbima. Meenutame kuulsat Bostoni maratoni, mille esimene naissoost lõpetaja Roberta Gibb läbis kolm aastat (1966–1968) järjepanu salaja, varjates end stardipauguni põõsas. Ning kui 1967. a selgus, et initsiaalide K. S. all registreerununa on rajal naissoost Katherine Switzer, üritas üks maratoni korraldajaist teda füüsiliselt rajalt kõrvaldada. Olümpiamängude kavva jõudis naiste maraton alles 1984. aastal.

Kas sportlane peaks alati andma endast kõik? Maksimalisti probleem

Kes poleks kuulnud väiteid, et spordis tuleb anda endast maksimum ja seetõttu õpetab sport pingutama? Me tunneme rahulolu, kui meil on õnnestunud endast kõik välja pigistada (isegi kui tulemus polegi kõrgete killast), ning oleme nõrdinud, kui meile heidetakse ette seanaha vedamist. Seega tundub, et sportlane, kes võistlusel või treeningul maksimaalselt ei pinguta, eksib mingi spordile seesmiselt omase imperatiivi vastu.

Ent spordieetikul tekivad küsimused. On's tõesti tegemist spordile ainuomase „käsuga“? Kas spordipraktikas eksisteerib veel teisigi selliseid imperatiive ning kas see imperatiiv on nii absoluutne, nagu esmapilgul paistab? Kas pole tarku- setera ka ütlus, et pingutada tuleb nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik? Tõepoolest, vahetult enne tiitlivõistlusi toonitavad treenerid ja vaatlejad pidevalt, et turniir on pikk ning võistkondadel tuleb osata oma jõuvarusid säästvalt kulutada. Siin on korvpalluri pihitus enne esimese vastasega kohtumist:

„Igas mängus täispangale minna on seotud riisikoga. Kas jätkub jõudu terveks väsitavaks turniiriks? Konkurendid tegutsevad ökonoomiaprintsiibil: tugevamale anname punkti võitluseta, hoiame energiat jõukohase vastase jaoks. Võib-olla oleks meil taktikaliselt õigem mõnes mängus pubata? Kobe töötab teine mõte esimesele vastu: kõik meeskonnad on hea mängu korral võidetavad. Ja pealegi – spordieetika!“
(Tiks, 1985, lk 6)

Antud lõigus ilmneb suurepäraselt asjaolu, et mis iganes strateegilisi küsimusi tuleb sportlastel ja treeneritel pingelises võistlussituatsioonis langetada,

mingil kaalutlushetkel jõutakse ka eetikaküsimuseni: milline on maksimaalse või minimaalse pingutamise eetiline staatus? Millises võistlusolukorras saaks, võiks, tuleks sellest printsüübist lähtuda, millises olukorras võime maksimaalsest pingutamisest loobuda? Nõnda jõuab arutelu tahtliku kaotamise küsimuseni: võimaluseni minna järgmises võistlusingis vastakuti sobivama vastasega või turniiritabelis nõrgemale positsioonile langeda, et „võita“ eelisjärjekord uute mängijate värbamisel (nn *tanking*'u probleem korvpalliliigas NBA).

Kas treener peab rääkima tõtt? Motiveeriva vale probleem

Eeskätt kestvusalade (nt murdmaasuusatamise) puhul on oluline informeerida võistlustules olevat sportlast jooksvalt sellest, kui palju ta kaotab liidrile, mitme sekundiga edestab lähimat konkurenti jms. Üldjuhul sportlane eeldab, et informaatoreid räägivad tõtt, ent 1977. a maanteejalgratturite grupisõidu maailma-meistrivõistlustel leidis aset vastupidine seik. Aavo Pikkuus pajatab:

„Poolle distantil juhtisid meie mehed Itaalia ees umbes 1–1,5 minutiga. Nad tõstsid ühtlaselt tempot ja läbisid üsna hea enesetundega ka teisest poolest paarkümmend kilomeetrit. Nüüd pidi edu Itaaliaga võrreldes olema vähemalt 2 minutit, öeldi aga: „Võidate 35 sekundit!“ See ajas marru ja mehed tegid viimasel veerandil tööd võimete piiril (tegelikult anti valeinformatsiooni, vahe oli hõbemedalipretendentidega 2.18, poolakatega veelgi rohkem).“ (Kreilis, 1979, lk 161)

Antud kirjeldus on spordieetilises mõttes kõnekas. Esmalt seetõttu, et kutsub arutlema tõerääkimise eetilise staatuse üle spordi kontekstis. Kas kõrgete eesmärkide (võidu) nimel tohib sportlasele anda väärinformatsiooni? On siin tegemist valetamisega või ehk mingit sorti hädavalega? On see sama, kui treener ütleb, et lisa dopingut, ent tegelikult on see platseebo – psühhoplatseebo –, ja seega platseeboefektiga manipuleerimine?

Teiseks, tõe mõiste asemel võime olukorda analüüsida motiveerimise eetika aspektist. Paistab, et treenerite poolt esitatud väärteave „Võidate konkurente 35 sekundiga!“ oli tõhus, see motiveeris, tekitas sportlikku viha jms. Lõppude lõpuks Pikkuusi meeskond selle võistluse võitiski ning võit polnuks nii kindel, kui treener oleks piirdunud hüüatustega „Hoogu juurde!“, „Pinguta, kujutlege, et vastane on kannul!“. Spordieetikut ei huvita niivõrd küsimus, milline on kõige efektiivsem ergutus või motiveerimisviis, vaid kas selline motiveerimisviis on moraalselt õigustatud ja millised (kui üldse) on motivatsioonikõne eetilised piirid (nt psühhodopinguna, mis tuleks keelata). Ühesõnaga, spordieetikuna me kujutleme, et kustutame fraasi „Võidate 35 sekundiga!“ ning proovime tuvastada tühiku täitmisel mingeid moraalseid piire. Kas mingit sorti tühikutäide võib põhimõtteliselt olla vastuolus spordieetikaga? Kuidas suhtuda, kui maratoni-jooksja treener hüüab jooksjale: „Jookse sellest kuradima neegrist mööda!“? Pole

mingit põhjust näha seda kitsalt treenerieetika küsimusena, sest üks võistlejaid innusta ja erguta ka pooldajad, fännid, kaasaelajad, toetajad ning nõnda jõuame lõpuks küsimuseni, kas sportlase ennastsugereerival sisekõnel (ingl *self-talk*) ja välisel kõnel on eetilised piirid.

Kas peaksin olema patrioot ja oma provintsiklubi fänn?

Spordisotsioloogias on tehtud uuringuid, mis põhjusel sporti harrastatakse, mis põhjustel soovitakse saada tippportlaseks, miks sporti vaadatakse ja jälgitakse. Kas asjaolu, et ma olen sündinud teatud riigis või linnas, tähendab, et pean ka spordivaldkonnas üles näitama isamaa-armastust? On mul moraalne kohustus olla patrioot? Kas peaksin sporti vaatama erapooletult, otsima sellest rahuldust kui ilusast vaatamängust, tundmata huvi selle vastu, kes tegelikult võidab? (vt juhtumit Esterházy, 2018). Loomulikult tekivad need küsimused siis, kui räägime fännieetikast. Spordieetikas ei huvita meid niivõrd fänniliigid, vaid normatiivne küsimus, milline on üks õige ja tõeline fänn. Kas on olemas moraalselt kiiduväärse fänni universaalsed tunnused, mis kehtivad kõigi spordialade puhul? Või küsigem nõnda: kas ma peaksin fännina jääma truuks sportlasele, kes on kasutanud keelatud võtteid (mis iganes need ka ei oleks)?

Doping

Et kõige tulisem spordieetiline vaidlus leiab jätkuvalt aset dopingu tarvitamise ümber, keskendume järgnevas just sellele. Enne kui hakata arutlema dopingu tarvitamise lubatavuse üle, tuleks täpsustada mõistet „doping“. Mõnikord kasutatakse seda sõna eufemistlikult, osutades mis iganes asjale (söödavale, joodavale), mis usutakse andvat (elus, koolis, töös) jõudu ja energiat. Sellises sooritust parandavas („väge andvas“) tähenduses tarvitati dopingut juba antiiksetel olümpiamängudel. Siiski, „doping“ ja „sooritust, tulemust parandav aine“ ei ole homo- ega sünonüümid. Nagu hiljem näeme, on sooritust parandav võime üksnes üks kriteeriume, mida kaalutakse aine nimetamisel dopinguainetes nimekirja. (Miks mitte keelata vee (H₂O) tarbimine? On ju kindel, et kurnatud vastupidavusvõistleja veega turgutamine parandaks tulemust ja ka treeningud oleks efektiivsemad.) Samas, doping ei eksisteeri looduse raamatus selles mõttes, nagu H₂O osutab veele.

Isegi kui aine süvastruktuurides oleks peidus märk või sümbol „letaalne“, ei tuleneks sellest automaatselt ühemõttelist käsku seda keelata. Faktidest ei saa selliseid norme („see aine peaks olema keelatud“) järeldada. Ettekujutus, justkui oleks võimalik tuvastada mingeid loomulikke või tehislikke substraate, mille molekulile on justkui iseenesest looduse või loodusteadlase töö tagajärjel

mikrokirjas inskribeerunud keelumärgiga „doping“, on fantaasia, sest sport on inimeste väljamõeldis. On üksnes substraadid ja meetodid, mis edendavad ja aitavad treeningule ning võistlusprotsessile mingis soovitud mõttes positiivselt kaasa. Ses mõttes pole kuigi arukas küsida, kas doping tuleks keelustada, sest „doping“ ongi keelumärk. Saab küsida, kas on õigustatud (ja mis põhjendustega) selle või tolle aine nimetamine dopinguks.

Dopinguvaidlus kätkeb mõistelist määratlematust kolmes punktis, mistõttu spordieetika peab klaarima tavakeelset ja spordimeditsiini terminoloogiat. Esiteks, *mis* mõjutab (droogid, substraadid, ravimid, ained, medikamendid), *mida* (sooritus, sooritusvõime, esitus, tulemus) ja *kuidas* mõjutab (edendavad, parandavad, tõhustavad)? Kas droogide all peetakse silmas žensenni teed või narkootikume? Et spordialasid on palju, vajaksime katusmõistet, millega korraga haarata iluuisutamist, tõstmist, kergejõustikku jne. Edaspidises hakkame kasutama sooritusparandajate mõistet, olles samal ajal teadlik, et tavakeelise intuitsiooni järgi ei tähenda soorituse ja esituse paranemine alati tulemuse paranemist. Spordi kontekstis võib ergogeenset abivahendit laias laastus määratleda kui tehnikat, meetodit või ainet, mida kasutatakse sooritusvõime parandamiseks.

- *Farmakoloogilised*: steroidid, kasvuhormoon (HGH), amfetamiinid jms
- *Psühholoogilised*: motivatsioonikõne, visualiseerimine, *self talk* jms
- *Mehaanilised*: jalanõud, vööd, kindad jms
- *Füsioloogilised*: kõrgmäestik, keha rasvaprotsendi alandamine jms
- *Toitumislikud*: vitamiinid, proteiinid, toidulisandid, vesi jms

Ergogeensete abivahendite liigitus Williamsi (1994) järgi.

Kolmandaks, arusaam dopingukoodeksitest kui pelgalt keelatud „ainete“ nimekirjadest on mitmel põhjusel eksitav. Vältimaks tulutuid vaidlusi ja möödarääkimisi, on mõttekas teha mõningaid täpsustusi:

- a) Keelatud ainete nimekiri ei ole suletud nimekiri. Maaailma dopinguvastane agentuur (ingl World Anti-Doping Agency, edaspidi lüh WADA) otsustab regulaarselt, milliseid uusi aineid jms sinna lisada ja milliseid välja jätta.
- b) Mitte kõik keelatud substraatide nimekirjas loetletud substraadid ei ole keelatud *kogu aeg*. Mõned substraadid on keelatud üksnes võistlusperioodil, mõned ka võistlusväliselt.
- c) Mitte kõik substraadid ei ole võrdselt keelatud kõikidel spordialadel.

- d) Pelk teatud substraadi leidumine organismis (nt uriinis, veres) ei ole veel oluline näitaja, kuivõrd nende puhul on oluline vastavus indiviidile omase sünnipärase piirmäära vms normiga.
- e) Lisaks substraatidele sisaldab nimekiri ka nende kasutamise maskeerijaid (nt teatud diureetikume) ja taastajaid. (Vt dopingu liigitabelit.)
- f) Lisaks substraatidele hõlmab koodeks ka keelatud meetodeid ja dopingukontrolli protseduurireeglite rikkumist. Niisiis ei pruugi dopinguga patustajaks üldsegi osutada mõni positiivse dopingunäiduga sportlane, vaid nii tähistatakse ka neid, kes leitakse olevat süüdi dopinguainete omamises, dopinguproovi võltsimises või omistatakse neile kavatsusi neid kasutada. Niisamuti jäävad süüdlasteks ka dopingukontrolli hilinejad või sinna mitte ilmunud sportlased või need, kes pole ettenähtud ajal kättesaadavad.

Kui õpilased võivad koguni eksami ajal krõbistada šokolaadi ja juua kokat – eel-dusel, et energialaeng annab hea võimaluse edukamaks eksamisoorituseks –, siis miks ei võiks sportlane manustada endale midagi, mida ta usub oma sooritusvõimet parandavat? Vaadelgem järgnevalt klassikalisi argumente dopingu keelustamise poolt: dopingu tarvitamise puhul on tegemist mingit sorti 1) ebaaususega, see on 2) kahjulik tarvitajale, 3) sunnib „puhtaid“ sportlasi tarvitama, 4) annab halba eeskujut, või 5) läheb vastuollu spordi vaimuga ning on 6) ebaloomulik.

Kas dopingu tarvitamine on ebaaus?

Tihti peale taunitakse dopingu tarvitamist põhjendusega, et selline teguviis on ebaaus. Kuigi enamasti pole väga selge, mida „ebaaususe“ all täpselt silmas peetakse, paistab valikus olevat vähemalt kaks võimalust.

Esiteks, mõnikord tahetakse öelduga lihtsalt mõista anda, et dopingu tarvitamine on reeglite vastane tegevus – reeglite rikkumine, sohitegemine jms. Kuidas nii? Korvpallimängu reeglid ei ütle ju midagi mängijate toiduvaliku ega selle kohta, kas mängija on vaktsineeritud või mitte. Tõsi, tavaks on eristada konstitutiivseid reegleid (need on reeglid, mis teevad mingi ala või mängu selleks, mis ta on) ja regulatiivseid reegleid, mis on üldisemat kultuurikorralduslikku laadi.¹ Need, kes väidavad, et dopingu tarvitamine on reeglitevastane, peavad silmas just viimast liiki reegleid. Ent paraku ei aita see tõdemus kuigivõrd edasi (seda teame ju niigi!) küsimuses, mis spordieetikut tegelikult huvitab – *miks* on mõned ained keelatud? Täpsemalt, *mis põhjendusel* on teatud substraatide/mee-todite tarvitamine sportlastele keelatud ning kui head (asjakohased, sundivad jms) need põhjendused õigupoolest on.

¹ Mõlemaid saab vajadusel muuta. Kuigi need on mingis mõttes kivisse raiutud, saab neid muuta.

Teiseks, mõnikord peetakse „dopingu ebaaususe“ juures silmas midagi märksa sisulisemat. Soovitakse väita, et doping on ja peaks olema keelatud seepärast, et dopingu tarvitamine annab tarvitajale *ebaausa eelise*. Eelise kelle ees? Väidetavalt nende sportlaste ees, kes keelatud substraate ei tarvita. Ebaausat eelist nähakse seejuures ebaõiglase edu(maa) või ebavõrdse lähtepositsioonina – näib, justkui asetseks dopingut kasutava sprinteri stardipakud tema dopinguvabade konkurentide omadest teatava hulga meetreid eespool. (See tingimata ei tähenda, et sportlane ise seda eelist tunnetaks, sest eelist tagav (keelatud) substraat võis tema organismi sattuda teadmatult). Niisiis, dopingu tarvitamine ei peaks olema lubatud, kuivõrd me selliseid võistlustingimusi ilmselt ei sooviks.

Kas väide, et doping annab ebaausa eelise, on hea põhjendus dopingu keelamiseks? Vaadeldgem esiteks küsimuse faktilist tahku: kas dopingu kasutamine *tegelikult* annab dopingu mittekasutajate ees eelise?

Tõenäoliselt on valdav osa dopingutarvitajatest olnud eeskätt ajendatud just soovist saavutada konkurentide ees eelis (kui iganes väike see ka ei oleks) ning on ülimalt tõenäoline, et vähemasti mõnede substraatide (nt anaboolsed steroidid) puhul teatav eelis „puhaste“ sportlaste ees ka saavutatakse. Väidetavalt aitavad anaboolsed steroidid kiirendada lihasmassi juurdekasvu, millega omakorda kaasneb juurdekasv plahvatuslikus jõus. Niisiis on ratsionaalne uskuda, et steroidide kasutajal on mittekasutajate ees eelis vähemasti neil aladel, kus plahvatuslikul jõul on määrav tähtsus. Kuna WADA dopingunimekirii haarab endasse väga mitmesuguse iseloomuga substraate ja meetodeid, on kõigi nende puhul eelist tagavat „väge“ raske tõendada (sugugi mitte kõike ei peeta ranges mõttes soorituseparandajateks). Tegelikult ei ole isegi erütropoetiini (vere punaliblede tootmist stimuleeriv hormoon, *lüh* EPO) tarvitamine sugugi mitte kõikidel vastupidavusalade sportlastel kaasa toonud tulemuste parandamist (põhjus võib olla organismi individuaalsetes iseärasustes või vigases metoodikas ja protseduurides). Kuivõrd eri sportlased kasutavad erinevaid keelatud substraate (millest mõned kuuluvad „taastajate“, mõned „edendajate“ kategooriasse), muutub „eeliste“ kokku arvutamine pea võimatuks ülesandeks, eriti kui lisaks eeldada, et dopingupruukijate seas esineb variatsioone ka treeningmenüüs ja -metoodikas.

Pangem tähele, et ebaausa eelise argument eeldab võimet tuvastada, et teised nn ausad sportlased on tegelikult ikka ausad. Kanada sprinter Ben Johnson jäi vahele stanozololi tarvitamisega, ent kuidas me rangelt võttes faktiliselt tõestame, et teised olid ausad ning tal oli eelis, kui meil puudub võimalus kõiki testida? Põhimõtteliselt on võimalik, et kõik (sh Ben Johnson ise) tarvitasid võrdses koguses ühte keelatud substraati, ent Johnson krooniti võitjaks

eelkõige ande ja/või treeningu põhjal, kuigi vahelejääjana pidi just tema kuldmedalist loobuma.²

Teiseks tuleks küsida, mida tuleb sellest faktilisest eelispositsioonist järeldada? Eks ole ju nii, et isegi kui peab paika, et dopingu kasutamine annab sportlasele dopingut mittekasutavate sportlaste ees eelise, ei tähenda see sugugi, et see eelis on tingimata ebaaus (ebaõigluse ja/või ebavõrdsuse tähenduses).

Kuidas nii, kas poleks ebaõiglane, kui mõned sportlased stardiks 100 m jooksus mõned meetrid eespool?! Tõsi, kuid pangem seejuures tähele, et sportlased stardivad mitmes muuski mõttes väga erinevatelt lähte positsioonidelt. Mõnel on paremad sünnipäraseadused, mõnel on eelis paremate treeningtingimuste osas (treenerid, meetodid, toitumine, varustus, geograafia, kliima). Ent isegi kui mõnedel on eelispositsioon mitmes aspektis, ei tembelda me neid eeliseid automaatselt ebaausateks. Võib-olla peaksime? Niisiis paistab, et seisame vastakuti olulise küsimusega: kui me *selliseid* eeliseid aktsepteerime, siis miks aktiveerub ebaaususe etteheide *üksnes* dopingu tarvitamisest saadava eelise puhul? Paljud ehk kahtleksid, kas dopingust saadav eelis on võrreldes teistega eelistega kuidagi olemuslikult suurem (ja kuidas seda suurust mõõta?).

Kolmandaks, eeldusele, et sportlasel on geneetilises mõttes halvem stardipositsioon, võiks rajada dopingutarvitamist õigustava argumendiliini. Oletame, et leidub sportlane, kellel pole keskmise sportlasega võrreldes looduse poolt just palju antud (halb õnn „geeniloteriis“). Sel puhul võiks õigustatult tekkida küsimus, miks mitte lubada tal ebavõrdsuse leevendamise motiividel tarvitada dopingut? (Liiatigi veel siis, kui sportlane on paljude muude tingimuste mõttes halvemas positsioonis (nt tal puuduvad vahendid treeneri palkamiseks jms).) Üks probleem näikse siiski tekkivat. Mis meetodikaga sünnipärasest andekust tuvastada? Kas peaks see jääma sportlase isikliku hinnangu tasandile, tulenema treenerilt või nõuab see ametlikku „diagnoosi“ spordiarstilt (nt valgete lihaskiudude tavapärasest nadim arv) ja vastavat retsepti? Üks asi näikse inimloomust arvestades olevat selge: „dopingutoetuse“ määramise lootuses muunduksid ka kõige andekamad sportlased märksa talenditumaks.

Kas dopingu tarvitamine on kahjulik?

Vähe on inimtegevusi ja praktikaid, mille moraalsel või ka legaalsel hindamisel poleks osutatud tegelikule või võimalikule kahjule. Prostitutsioon, narkootikumid, alkohol, tubakas, pornograafia, isegi kunst. Spordi valdkond pole selles osas mingiks erandiks, sest suur osa klassikalistest dopinguvastastest (st keelustamist

² Levinud argument, et kui kõik tarvitsid dopingut, saavutatakse absoluutskaalal tulemustes edasiminekuks, ent jõuavahekorrad jääks lõppkokkuvõtteks ikkagi samaks, kuulub ilmselt aega, kui dopinguarsenalis oli vaid mõni üksik lihtne substraat (nt anaboolsed steroidid).

pooldavatest) argumentidest tuginevad just nimelt eeldusele, et dopingu tarvitamine on mingil viisil kahjulik (kahjustav). Ent kuidas mõista *kahju* ja *kelle* kahjust õigupoolest räägitakse?

Tuntuim kahjupõhine lähenemine õigustab dopingukeeldu sooviga kaitsta *sportlast*, kuna dopingu tarvitamisega võivad kaasnedä tõsised terviseriskid. Tüüpiliste näidetena tuuakse anaboolsete steroidide pruukimisest (suurenenud lihaskasvust) tingitud kõõluserebendeid, androgeenseid muutusi naissportlastel (idabloki naiskergejõustiklaste äärmiselt tihe, mehelik karvakasv jms), viljatust, munandivähki meessportlastel ning suurenenud agressiivsust ja vägivaldsust mõlemal sugupoolel.

Kahjuargumendil on siiski mitmeid puudusi. Neist üheks peamiseks on asjaolu, et argument on tugevalt paternalistlik. Ainsad, kelle tegevusse võime ja peame vastu nende enese tahtmist, kuid nende endi huvides isalikult sekkuma (juhul kui nad kalduvad toimima end kahjustavalt), on inimesed, kes vajavad hoolt, eelkõige lapsed või vaimse puudega inimesed. Täisealiste täiemõistuslike inimeste puhul lähtume enamasti arusaamast: „Igaüks on oma tervise, olgu siis kehalise või vaimse ja hingelise tervise ainuõige eeskostja“ (Mill, 1996, lk 49). Seega need, kes seavad sportlastele nende endi tervise huvides moraalseid või legaalseid takistusi (sh dopingu kasutamise keeld), eiravad sportlaste autonoomiat, käsitledes neid laste või vaimse puudega inimestena. Tõsi, mõningatel spordialadel saavutab inimene suure sooritusvõime üsna noores eas (võimlemine, ujumine), ent täiskasvanud sportlaste puhul saab kahjuargumendile rajada mittetarvitamise soovitusel, mitte tarvitamise keelu.

Siiski, kas dopingureegleid võiks vaadelda nagu liiklusreegleid, kontekstis?

Teiseks, kas pole loogiliselt ebajärjekindel (ja silmakirjalik) üritada sportlasi keelu abil kaitsta võimalike dopingukahjude eest, sellal kui nad saavad täiesti keeluvabalt harrastada tippporti tervikuna (ühes kurnavate treeningkoormuste (sh ületreening), vigastus- ja traumaaldiste võistlustingimustega) või konkreetset spordiala, kus terviseriskid on tegevust konstitueerivaks komponendiks (langevarjuhüpped, kiirlaskumine, ragbi, mootorisport; poks on valu ja vigastuste vältimine tehniline ja taktikaline väljakutse). Igatahes, võrreldes sporditraumade sagedust ja suurust dopingu tarvitamisest johtunud kahjudega, tekib kiusatus ära keelata (kriminaliseerida) mitte doping, vaid konkreetne ala või tippport tervikuna. Pealegi, millega ikkagi õigustada diskrimineerivat asümmeetriat, mis valitseb spordi ja kunsti vahel? Selleks, et klassikalise muusika interpret (nt tšellist) saaks esinemisel anda endast parima ja oma võimeid täielikult avaldada, ei keela tal keegi lavahirmu leevendamiseks kasutada beetablokaatoreid, samas kui piljardis, autospordis, golfis, paljudel suusaaladel (nt suusahüpetes),

allveesportialades on beetablokaatorid võistluste ajal keelatud ning laskesportis ja vibulaskmisel on nad seda isegi võistlusvälisel ajal.

Kolmandaks, tuleb tõdeda, et leidub mitmeid kahjuargumenti adekvaatset hindamist raskendavaid asjaolusid:

- i. Dopingukahjude vallas pole just palju kliiniliselt tõestatud uuringuid (seda ilmsel põhjusel, et sellistes kogustes nagu sportlased neid kasutavad, on nende kasutamine illegaalne). Pole aga kuigi aus kirjutada substraatide kontrollimatust või väheinformeeritud tarvitamisest (illegaalsetel tingimustes) johtunud kahjusid nende substraatide eneste arvele (isegi nii legaalne vedelik nagu vesi võib suurtes kogustes manustatuna saada eluohtlikuks, nagu juhtus sõduriga, kes tarbis treeningmissioonil 12 l vett tunnis).
- ii. Samas võib ilma pikema uurimiseta väita, et saavutused edendavate substraatide kahjulikkus on klassiti väga varieeruv. Tõsi, keegi ei soovi eitada, et suurtes kogustes anaboolsete steroidide tarvitamine on tervistkahjustav, ent veredoping (sportlase enda vere taaskasutamine)³ pole sisult ega vormilt sugugi kahjulikum kui võõrveredonorlus igapäevases meditsiinipraktikas. Paljud taastumist kiirendavad substraadid on aga mõjult neutraalsed või koguni positiivsed, kuivõrd nad aitavad sportlasel kurnavate treeningkoormustega toime tulla. Igatahes, dopingusubstraatide kahjumõju adekvaatsel hindamisel tuleb neid kõrvutada tavameditsiinis tarvitavate ravimite mõjuga (nt ravikuurid antidepressantide või antibiootikumidega, valuvaigistid vms) ning sportlase surma narkootikumide üledoosist ei peaks *a priori* esitada kui dopingusurma (Len Biase juhtum aastast 1986, kus äsja profilepingu sõlminud andekas noorsportlane suri kokaiini üledoosist tingitud komplikatsioonidesse).
- iii. Optimistlikud libertaarsed spordifilosoofid (nt Tamburrini, 2006) on avaldanud lootust, et peagi koidab aeg, kus farmatseutikas töötatakse (nt koos personaalmeditsiini manustamisskeemiga) välja substantsid, mis on korraga nii efektiivsed kui kahjutud, mistõttu kaob kahjuargument vähemalt sel kujul dopingudebati kaardilt. Aimatavalt aitab sellisele olukorrale parimal viisil kaasa sooritust edendavate substraatide legaliseerimine.

Samas on mitmed spordifilosoofid (nt Gleaves, 2010, Holm, 2007) väitnud, et dopingukeeld oleks õigustatud isegi kahjutute substraatide puhul.

Ent isegi kui libertaarne „dopinguutoopia“ ei realiseeru (või ei realiseeru piisavalt kiiresti), pole kahjulikkusele apelleerivad argumentid sellega veel mängust

3 Loomulikult esineb individuaalseid erinevusi.

väljas, sest kahjuargumenti ei pea tingimata tõlgendama kitsalt kahjuna tarvita-
 taja *füüsilisele*. Võidakse keskenduda mitmele vaimsemat laadi asjaolule. Näiteks
 väita, et juhul, kui teatud substraatide tarvitamine aitab paremini taluda nii
 treening- kui võistluskoormusi, on kaasnev kahju pigem *vaimset* laadi. Esiteks,
 dopingu tarvitamine toob kaasa süümepiinade tekkimise. Teiseks, talumisvõime
 parendamisel harjutakse vähem pingutama, mistõttu jäävad sportlase tahtelised
 omadused sööti ega arene piisavalt.⁴ Kolmandaks, isegi kui dopingu tarvitamine
 ei kahjusta selle tarvitajat, pole tarvitamine siiski üksnes tarvita-
 taja eraasi, sest
 tarvitamise mõjupiirkonda jäävad ka kaassportlased ning ühiskond laiemalt.

Kuidas täpsemalt?

Kas dopingu tarvitamine sunnib „puhtaid“ sportlasi tarvitama?

Väidetakse, et kuna teatud ainete tarvitamine võib parandada tulemusi, muutub
 tarvitamine automaatselt sundivaks neile sportlastele, kes tegelikult sooviksid
 ilma dopinguta läbi ajada. Dopingut kasutamata nad lihtsalt ei suudaks enam
 dopingutarvitajatega sammu pidada. Kui me kombineerime seda olukorda eel-
 mises osas käsitatud kahjuargumendiga, on alust arvata, et dopingu tarvitamise
 terviseriskid ei piirdu sugugi üksnes väheste patustajatega.

Sunniargumendi veenvust hinnates tekib esmalt mõisteline probleem. Eitamata
 konkreetse sportlase toimimise mõju teistele sportlastele, võime siiski küsida,
 kuivõrd adekvaatne on antud juhtumil selle mõju nimetamine *sunniks*. Me just-
 kui vajaksime lisakaalutlusi, mis „sunniks“ meid sundimist eelistama „survesta-
 misele“, „kallutamisele“, „ajendamisele“, „mõjutamisele“ vms mõnevõrra väik-
 sema etteheitva jõuga sõnadele. Igatahes vajab sunni mõiste pikemat käsitlemist,
 et täpselt määratleda, kus asetub sund tarvitada dopingut skaalal, mille ühes
 otsas on kurjategija, kes *sunnib* relva ähvardusel andma talle raha, ning skaala
 teises otsas olukorrad, kus ebaisikulised jõud (nt tööturg ja mood) *sunnivad*
 inimest ebameeldivale tööle või ostma teatud tegumoega rõivaid.

Teiseks, kui dopingu kasutamine muutub sundivaks neile, kes seda tegelikult ei
 soovi, siis peaksime soostuma sundimisest rääkima ka paljude teiste mittekeela-
 tud substraatide ja tegevuste juures, mille puhul on kinnitust leidnud tulemusi
 parandavad tagajärjed, näiteks treenimine kõrgmäestiku tingimustes, teatud
 dieedid vms. Niisiis on küsimus, kas treenimine kõrgmäestiku tingimustes või
 teatud dieedid on konkurentidele sundivad? Võib kahelda, kas teatud ainete
 tarvitamine mingil moel on *rohkem* sundiv ja piisavalt sundiv, et õigustada kee-
 lustamist, võrreldes näiteks täisajaga treeninguga.

⁴ Automaatselt käivitub platseeboefekt ja loobutakse tugevast pingutusest, lootes, et substraadid
 teevad kogu töö ära. Seda argumenti käsitlet ka looduse ja loomulikkuse juures.

Oletame, et sportlane otsustab rohkem treenida ja saavutab seetõttu silmanähtavalt paremaid tulemusi. Kujutlegem aastaid tõsiselt, ent dopinguvabalt treeninud sportlast, kes adub, et olümpiavõiduks on vaja kasutada dopingut, vastasel korral jääb ta suure tõenäosusega tarvitajatele alla. Kuigi valik „doping või aastatepikkuse töö luhtumine“ ei ole just otseselt sundiv, on see siiski väga suur surve. Kui vaadata sunni perspektiivist kogu spordimaailma, siis kuidas suhtuda asjaolusse, et sportlasel pole tegelikult võimalik mitte liituda WADA ja Rahvusvahelise Olümpiakomitee (edaspidi ROK) dopingureglementidega? Tegelikult on sportlased *sunnitud* selle reeglistiku omaks võtma, sest vähemasti sama hea alternatiiv puudub – vastasel korral pole neil võimalik sportlaskarjääri teha. Nad ei saaks stipendiume, toetusi, sponsoreid ning võistlemisvõimalused oleks marginaalsed või sootuks olematud (Geeraets, 2018).

Kas dopingu tarvitamine näitab (ühiskonnale) halba eeskuju?

Enamik neist, kes suhtuvad dopingut kasutamisse liberaalsemalt (sh ka need, kes süüdistavad kahjuargumentide esitajaid paternalismis), nõustuvad nõrga paternalismiga (eriti laste puhul). Samas võidakse siiski väita, et dopingutarvitamine kahjustab eelkõige just lapsi ja noori, kes näevad sportlasi eeskujudena. Dopinguga patustamine õhustab nende silmis nii a) mängureeglite järgimise tõsiseltvõetavust kui toob kaasa b) üleüldist lugupidamatust seaduse ja korra vastu ning sillutab tee c) narkomaaniale.

Võimalik, et meediakajastus kuulsate ja seni austusväärsete spordiheeroste põrumisest dopingukontrollis võib üksjagu nivelleerida lapsevanemate, õpetajate ja dopinguvabast võistlusest rääkiva noorte treeneri aastatepikkuse kasvatustöö vilju. Samas on halva eeskuju argumenti nõrkuseks asjaolu, et see töötab ainult eeldusel, et aine juba seisab reeglitevastaste (keelatud ainete) nimekirjas, mitte aga siis, kui küsimuseks on aine keelustamise õigustamine

Teiseks, kuidas õigustada sportlastelt nõutavaid rangemaid standardeid võrreldes muude elualade (kunst, näitekunst, muusika) esindajatega? Miks peaks spordiheerosi käsitlema teistest avalikest tegelastest erinevalt? Keegi ei mõista hukka beetablokaatorit tarvitavat pianisti, kuigi sportlast tabab sel puhul avalik hukkamõist (tõsi, nüüdseks on täpsustatud spordialad jms tingimused).

Me peame mitmeid asju (alkohol, sigaretid, seks) lastele sobimatuks, ent me ei arva, et see oleks kuigivõrd veenev põhjus keelata neid täiskasvanutele. Mis puutub katsesse siduda dopinguteemat narkomaaniavastase võitlusega, siis tuleks esmalt märkida, et ranges mõttes narkootikumide (narkootilise toimega ained ja kannabinooidid) osa WADA dopingunimekirjas on kaduvväike ning ROKi ja WADA kohatine soov astuda narko- ja moraalipolitsei rolli ei ole sugugi isenesestmõistetav (vt Kanada lumelauduri Ross Rebagliati juhtum, kellelt võeti

Nagano olümpia kuldmedal marihuaanapositiivse proovi tõttu). See on dopinguvastaste reetooriline argument, seostada dopinguga narkootilise aine halb vari.

Et kahjuargumentidega lõpule jõuda, peaksime mainima veel üht asjaolu. Isegi kui dopingu kasutamise kaasnivad riskid nii tarvitajale kui konkurentidele ja tegemist on ühiskondlikult halva eeskujuga, nõuab sooritust edendavate substantside või praktikate keelamine kontrollimehhanismi – institutsionaalset dopingureidide süsteemi. Peale selle, et dopinguküttide pidev (aastaringne, sh võistlusväline testimine) tungimine sportlaste eraellu on sportlastele frustreriv ja alandav, on see ka äärmiselt kulukas ettevõtmine. Mõned libertaarid (Savulescu, 2004 jt, Kayser jt, 2007) on arvamusel, et dopingusõjale kulutatavaid vahendeid oleks märksa otstarbekam suunata kahjutute (või kahjutumate) substraatide arendamiseks ja dopingu kasutamise meditsiinilise kontrollisüsteemi väljaarendamiseks.

Kas dopingu tarvitamine on vastuolus spordi vaimuga?

Sageli väidetakse, et dopingu tarvitamise lubamatus tuleneb asjaolust, et see on vastuolus „spordi vaimuga“, selles kehastuvate ideaalidega, väärtustega. Vältimaks arutluse muutumist liiga määratlematuks – eks igaühel meist ole oma arusaam spordi vaimust –, lähtume kahest dopinguaruteludes esinevast määratlusest vastavalt sellele, kas aluseks võetakse Rahvusvahelise Olümpiakomitee (ROK) (= spordivaim₁) või Rahvusvahelise Antidopinguagentuuri määratlus (WADA) (= spordivaim₂).

ROKis on spordi vaimu mõistetud sportlase võidu püüdlemisena selle kaudu, et reegleid järgides näidatakse oma looduslikke füüsilisi oskusi ning iseloomu võrratust ilma kunstlike abivahenditeta. Miks arvata, et dopingu kasutamine on spordi vaimuga vastuolus? Enamasti tuuakse kolme liiki põhjendusi: esiteks, dopingu tarvitamine muundab *sportlaste* vastastikuse võistlemise pelgalt *droogitud kehade* vaheliseks jõukatsumiseks (halvimal juhul ravimifirmade „keemia olümpiaadiks“), kus tulemust ei määra mitte sportlaste sünnipäraseid ja arendatud võimed, pühendumine ja südikus, vaid täiesti sattumuslik asjaolu, kui hästi suudab konkreetse sportlase organism teatud droogi omastada (või millisel ravimifirmal juhtub olema kõige efektiivsem substraat). Konservatiivsetele dopinguvastastele võib ehk tunduda õudusunenäona, kui sportlaste dressidel leiduvate sporditarvete firmade, sponsorite või esindatava riigi või spordiklubide logode kõrval leiduks ka ravimifirmade logosid.

Teiseks, dopingu tarvitamine pärsib karakteri avaldumist ja arengut, kuivõrd edu saavutatakse vähema pingutuse ja treeninguga, treenimine ja võistlemine muutub „liiga kergeks“. Kui droogide mõjul joostav maraton ei valmista enam raskusi ja kui vasaraheite ja odaviske tulemused küündivad kaugelt üle saja

meetri, ei oleks need enam tahteliste omaduste („iseloomu võrratuse“) proovikivi ega arendaks pühendumist ja südikust.

Kolmandaks, eelnevast tingituna oleksime teatud alade kaotamise või totaalse muutmise dilemma ees, ühes riskiga, et modifitseeritud alade vastu kaotavad huvi nii sportlased kui pealtvaatajad (sest etteaimatavalt võidab see sportlane, kel parim substraat). Kas jooksumaraton teha 100 km pikkuseks, või see üldse kaotada? Kas muuta drastiliselt kergejõustiku viske- ja heitevahendite raskust, raskuskeset või tuleks need alad staadionilt ära kolida?

Kas on võimalik kahtluse alla seada, et dopingu tarvitamine on vastuolus spordi vaimuga? Loogilises plaanis on kriitikal kaks peamist lähenemisteed. Näidata, et dopingu tarvitamine *tegelikult* ei ole spordi vaimuga vastuolus, või möönda vastuolu eksisteerimist, kuid näha probleemi mitte dopingus, vaid iganenud arusaamas spordi vaimust.

Kartus, et dopingu tarvitamine muundab sportlaste jõukatsumise pelgalt droogitud kehade vaheliseks võistluseks, on ilmselt liialdus. Meenutagem, et lisaks substraatidele reageerivad sportlased üksjagu erinevalt ka samadele treeningmeetoditele. Ent kui ühele pikamaajooksjale sobib pigem intervallitreening ja teisele mitte, ei tähenda see sugugi, et sportlaste asemel on võistlustules treeningmeetodid (intervallmeetodi kehad *contra* kordusmeetodi kehad). Hirm groteskse olukorra ees, kus muude logode kõrval ilutsevad sportlaste võistlusvormides ka ravimifirmade logod, on liialdatud. Kui see ka juhtub, ei pruugi see tähendada mingit ohtu sportlaste identiteedile ning olukord oleks sarnane suusatamise maailmakarikavõistlusele, kus peetakse eraldi arvestust suusavarustuse tootjatele, või sellele, kui toome näiteid väljastpoolt olümpiasporti. Niisamuti ei tee mootoritootjate arvestus autospordis (nt WRC, F1) olematuks pilootidevahelist võistlust. Pealegi jääb selgusetuks, kuidas õigustada substraadihirmu spordivallas, võrreldes spordivälise eluga. Karjääriredelil tõusevad või langevad ikkagi *töötajad* ning seda sõltumata sellest, milliste ravimifirmade retsepte või retseptivabu drooge on nad oma krooniliste või mööduvate tõbede puhul tarvitanud.

Teiseks, võidakse kahelda, kas dopingu kasutamine tingimata nõrgendab sportlase karakterit. Võrdleme muude sooritust parandavate vahenditega. Grafitretetid hõlbustasid (võrreldes puureketiga) üksjagu tennisemängu, ent me ei võta kuigi tõsiselt (vähemasti mitte praegu) kartust, et see avaldas tennisistide võitlusvaimule saatuslikku mõju. Eeldusel, et kõik saavad uuendustest osa, ei lähe vaimutugevust eeldav võistlus kergemaks kellelegi. Hoolimata spordiveteranide manitsusest („mis praegustel noortel viga, meie ajal polnud selliseid tingimusi, võimalusi, vahendeid“), ei ole peetud vajalikuks isegi teaduslikult uurida, kas fiiberteibad nõrgendasid teivashüppajate iseloomu, plastikuusad

suusatajate vaimutugevust vms. Võimalik, et tahteliste küsimuste uurimisel peaksime pöörduma spordipsühholoogia poole, kuid seni pole teada ühestki uurimusest, mis kinnitaks dopingutarvitamise halba mõju sportlaste tahteliste omadustele. Tegelikult vajaks uurimist just dopinguga patustajad, sest nemad on avalikult teada – neil pole midagi varjata ega midagi kaotada. Loomulikult peame arvestama ühiskondliku survega, mis sellist uurijat võib rõhuda, sest avalikkusele ei meeldiks kuulda, et dopingut tarvitamine sportlasel pole tahtelist külge mõjutanud, rääkimata sellest, et oleks parandanud.

Kolmandaks, ka konkreetsete spordialade muutumisele ei tarvitse tingimata vastu seista. Alade arv ja loomus pole midagi kivisse raiutud (mõned alad voorivad olümpiaalade hulka ja siis jälle välja; mõned antiiksed alad näikse olevat lõplikult harastatavate hulgast kadunud ja paljud muutuvad tehnoloogilise progressi ning traditsiooni kompromissina). Veel 1972. a olümpial vaadati viltu (märk amatörismi idee rikkumisest) sellele, kui Lasse Viren võttis pärast võitu naelkingad jalast ja tõstis need pea kohale. Et sport on sotsiaalselt konstrueeritud, pole ilmset põhjust, miks peaks spordi vaim tingimata dopingut välistama või olema sellega ühildamatu. Spordi vaim on pigem nagu ajastu vaim. Võibolla doping ei häiri mitte niivõrd spordi vaimu, vaid spordi vaimu *nii, nagu* ROK ja WADA seda määratlevad?

WADA esimeses koodeksis (2003) väidetakse, et doping on spordi vaimuga põhimõttelises vastuolus, kusjuures spordi vaimu mõistetakse seal kui inimese vaimu, keha ja meele pühitsemist ning sellele on iseloomulikud väärtused, mille me leiame spordis ja spordi kaudu.

Antidopingut programme eesmärk on spordi põhiväärtuse säilitamine. Seda põhiväärtust nimetatakse sageli „spordi vaimuks“. See on olümpia põhiidee; see on aus mäng. Spordi vaim on inimese hinge, keha ja vaimu ülistamine, ning seda iseloomustatakse järgmiselt:

- *Eetika, aus mäng ja õiglus*
- *Tervis*
- *Suurepärase esitus*
- *Iseloom ja haridus*
- *Rõõm ja nauding*
- *Meeskonnatöö*
- *Pühendumine ja seotus*
- *Reeglite ja seaduste austamine*
- *Enda ja teiste osavõtjate austamine*
- *Julgus*
- *Ühiskond ja solidaarsus*

Doping on oma põhiolemuselt spordi vaimuga vastuolus.

Esmalt paistab, et WADA määratlus (spordivaim₂) on ROKi määratlusest (spordivaim₁) üksjagu detailsem, püüdes avada spordi vaimu mõistet selles sisalduvate väärtuste (koguni üheteistkümne) ülesloetlemise teel. Paraku on sel oma hind, sest iga uue väärtuse mainimisega kaasneb mõnevõrra ka ähmasus – ega väärtusmõisted kõnele ise enda eest ning paratamatult tekib siin rohkelt tõlgendusvõimalusi.

Üksnes deklaratsioonist, et doping on spordivaimuga₂ põhimõttelises vastuolus, jääb väheseks. Me vajame selgitust, mitme väärtusega neist üheteistkümnest vastuolu ilmneb ning milles see vastuolu konkreetsetel seisneb. Võtame näiteks spordi vaimu iseloomustava kolmanda väärtuse – püüdluse parimate saavutuste poole. Põgusal mõtisklusel tekib kahtlus, kas on mõttekas väita, et dopingu tarvitamine on vastuolus parimate saavutuste püüdlemisega, sest dopingu tarvitamine on just sellest samast püüdlusest kantud? End näib soovivat pigem vastupidine seisukoht – dopingu tarvitamine on just nimelt igati kõrgete saavutuste püüdlemisega kooskõlas ja õigupoolest sel põhjusel dopingut enamjaolt tarvitataksegi.

Viimaks, substraadi või meetodi määramisel keelatud hulka võetakse WADA koodeksis aluseks kolm kriteeriumi: soorituse edendamist, kahjulikkust tervisele ning vastuolu spordi vaimuga. Kuigi nimekirja pääsemiseks ei piisa ainult ühe kriteeriumi rahuldamisest, pole siiski tarvilik kõigi kolme kriteeriumi rahuldamine – piisab kahest, ükskõik millises kombinatsioonis need parasjagu esinevad: edendav ja kahjulik; edendav ja vastuolus spordi vaimuga; kahjulik ja vastuolus spordi vaimuga.

Aine või meetodi *keelatud ainete ja keelatud meetodite nimekirja* lisamise otsustamisel lähtub WADA alljärgnevatest tingimustest.

4.3.1. Aine või meetodi *keelatud ainete ja keelatud meetodite nimekirja* lisamist kaalutakse juhul, kui WADA oma kaalutusõigust kasutades leiab, et asjakohane aine või meetod vastab alljärgnevast kolmest tingimusest kahele:

4.3.1.1 on olemas meditsiiniline või muu teaduslik tõendusmaterjal, farmakoloogiline toime või kogemus, mille kohaselt selline aine või meetod eraldi või koos muude ainete või meetoditega võib parandada või parandab sportlikku sooritusvõimet;

4.3.1.2 on olemas meditsiiniline või muu teaduslik tõendusmaterjal, farmakoloogiline toime või kogemus, mille kohaselt kujutab sellise aine või meetodi *kasutamine sportlase* tervisele tegelikku või võimalikku ohtu;

4.3.1.3 WADA on veendunud, et sellise aine või meetodi *kasutamine* on vastuolus *koodeksi* sissejuhatuses kirjeldatud spordi vaimuga.

Nüüd aga tekib meil iseäralik vastuolu keelunimekirja tingimuste (st $\frac{2}{3}$ reegli) ning antud alaosas käsitletud spordi vaimu määratlemisel nimetud ligi tosina väärtuse vahel. Millises loogilises vahekorras need õigupoolest asetsema peavad? Kas nimetatud fundamentaalseks vastuoluks spordi vaimuga piisab vastuolust ühe või paari väärtusega, või tuleb arvestada kõigi kaheteistkümneaga? Filosoofilises mõttes ei paista olevat tegemist kõige ausama mänguga, see võib tunduda lausa juriidilise skeemitamisena, sest tervisekahju esineb nii *keelatud substraatide hulka sattumisel* kui ka *spordi vaimu kehvastava esimese väärtusena*. Sellel võivad olla aga tagajärjed, mis lähevad vastuollu nõudega vähemalt kahe tingimuse rahuldamise kohta, sest sisuliselt võimaldab see substraati keelata ka ainult ühe kriteeriumi rahuldamisel. Tervisekahju ja spordi vaim ei ole üksteisest sõltumatud, vaid ühe ja sama kriteeriumi kahekordne rakendamine.

Teiseks, $\frac{2}{3}$ -reegel näikse kaasa toovat mitmesuguseid probleemseid järeldotsi. Näiteks mõni WADA juhtorganisse imbunud hambaarst saaks nende kriteeriumide alusel veenvalt argumenteerida kommide jms maiustuste dopingunimekirja kandmise poolt, sest pole raske näidata, et nende manustamisel (kiire energiasüst!) on nii jõudlust parandav kui tervist kahjustav toime (hammaste tervis, rasvumistõbi) (Møller, 2009), rääkimata halvast eeskujust noortele, mida eelnevalt käsitlesime.

Kolmandaks, võidakse väita, et selline arusaam on formaalne, sest käsitleb justkui kõiki kolme tingimust üheväärsena. Näiteks võidakse mingi aine keelata põhjusel, et see kahjustab sportlaste tervist ning on vastuolus ebamääraselt määratletud põhimõttega „spordi vaim“, kuigi sellel ainel ei pruugi olla sooritust parandavat toimet (nt india kanep). Selline võimalus paistab peegeldavat WADA moralistlikke ambitsioone: WADA kasutab dopinguvastaseid eeskirju elustiili ja sotsiaalsete tegevuste kontrollimiseks, mis ei ole seotud sportlike saavutustega (de Hon, 2017).

Kas dopingu tarvitamine on ebaloomulik?

Käsitades argumentidega, mille järgi dopingu kasutamine on vastuolus spordi vaimuga, taunitakse dopingu tarvitamist ka põhjendusega, et selle näol on tegemist „ebaloomuliku“, „välise“, „tehisliku“, „võõra“, „dehumaniseeriva“ abivahendiga. Selliste väidete teke on suuresti mõistetav ja seletatav tehnoloogilise progressiga kaasneva survega tavapärastele treenimis- ja sportimisviisidele ning hirmuga võimaliku tuleviku ees, kus sport pole enam inimsportlaste, vaid frankensteinlike tehisinimeste (biorobotite, küborgide, humanoidide, mutantide vms) vaheline jõukatsumine. „Loodusliku“ ja „loomuliku“ peamine erisus tuleneb asjaolust, et see, mis on looduslik, ei pruugi olla mingis mõttes loomulik ning loomulik ei pruugi olla looduslik.

Väide, et miski (seks, abort) on ebaloomulik, väljendab enamasti hoiakuid ning nagu teame, on hoiakud ajalis-kultuuriliselt muutuvad (mõtelge viimaste sajandite muutustele seoses seksi ja naiste valimisõigusega). Leidub kaks põhjust, miks ebaloomulikkuse argumentiga ei jõua kuigi kaugele. Esiteks, kuidas iganes me ka „loomulikku“ või „ebaloomulikku“ ei määratleks, ikka leiame ebaloomulikke asju, mida justnagu *ei tabaks* keelata, ning loomulikke asju, mida justkui *peaks* keelama. Näiteks, kui ebaloomulikkus on teatud substraatide/meetodite keelamise kriteeriumiks, tuleks keelata naelkingad (ja joosta paljajalu), fiiber-teibad teivashüppes (ja pöörduda bambuse ja muude looduslike materjalide poole), loomulikult plastiksusad, niisamuti mittelooduslikud määrded ja vahad. Pealegi, kui vaadata loomulikkuse vaatenurgast treeningprotsessi, paistavad ebaloomulike vahenditena ka tennises ja korvpallis tarvitatavad pallimasinad ning videotehnika, mida kasutatakse enese ning vastase mängu analüüsimiseks. Niisamuti oleks raske õigustada sõudeergomeetrite kasutamist, rääkimata kõrgmäestikutreeningu või alpimaja lubatavusest neile sportlastele, kes on loomulikult sündinud, kasvanud ja elanud kus iganes madalamal kui Alpid.

Võidakse muidugi väita, et loomulikkuse argumenti tuleks rakendada eeskätt substraatidele, mitte aga võistlusvahenditele ja -tingimustele. Hea küll, ent selle kitsendusega me probleemidest siiski ei pääse. Esiteks tuleks ikkagi põhjendada (vastasel korral tunduks see üksjagu meelevaldne), miks loomulikkus muutub iseäralikult tähtsaks eksklusiivselt substraatide puhul. Teiseks, loomulikkuse kriteeriumi järgides tuleks keelata (st kanda keelatud ainete nimekirja) enamik toidulisandeid ja vitamiine, mida sportlased laialdaselt tarvitavad. Ning kui me vaataksime keelatud substraatide ja meetodite nimekirja „loomulikkuse“ kriteeriumi alusel, leiaksime peagi, et nimekirjast tuleks viivitamatult välja heita nii mõnigi substraat, mida on raske pidada mitteloomulikuks. Võtkem näiteks meessuguhormoon (testosteron), mida täiesti loomulikult sünteesib nii mees- kui naisorganism, või siis veredoping, seda muidugi juhul, kui tegemist on sportlase enese vere taaskasutamisega.

Võimalik vastus, et asi pole iseenesest substraadi loomulikkuses kuivõrd loomulik piirmääras (mida ei tohiks ületada), on kolmel viisil õpetlik.

1. See näitab, et „loomulik“ võib üha koloniseerida uusi alasi (meetod, vahend, substraat, selle esinemise määr ...).
2. Piirmäärad on normatiivne ideaal (millest võivad konkreetsed sportlased loomupäraselt üksjagu erineda).
3. See võimaldab tõsiselt kaaluda liberaalset dopingupoliitilist vaadet, et paljudel seni keelatud substraatidel võiks olla lubatavuse piirmäärad.

Võidakse väita, et doping pole „loomulik“ tähenduses, et ta pole organismile eluks hädavajalik nagu näiteks vesi. Doping on kunstlik. Kui nii, siis osutub *kunstlikuks* suurem osa tarvitatavatatest toidulisanditest ja vitamiinidest.

Ühesõnaga, muutub üksjagu müstiliseks, miks on üks osa sportlase mitteloomulikust (mittelooduslikust) dieedist keelatud, teine osa aga mitte. Ilmselt ei jõuaks kuigi kaugemale ka väitega, et doping on *väline* abivahend, sest kuivõrd sportlased ei treeni ainult mõtte jõul (mediteerides), on enamik sportlase ettevalmistusvahendeid otseselt või kaudselt välised, alates toitumisest, treeneri juhendamisest (treeningul ja võistlusel, sh „psühhodoping“, sportlaste mentaalne manipuleerimine, ingl *operant conditioning*) kuni sponsori rahakotini.

Kokkuvõttes võiks ütelda, et nii nagu ka muudes praktilise eetika valdkondades (nt seksuaaleetikas) kipub millegi „loomulikkusele“ osutamine vaidluses pigem õli tulle lisama kui vaidlust lahenduse poole juhatama. Põhjuseks võib olla disputantide oskamatus või soovimatus leida kõiki vaidluspooli rahuldavat arusaama „loomulikkusest“. See on viinud paljud veendumusele, et kui looduslikkusel ja loomulikkusel dopinguvaidlustes kohta on, tuleb mõista seda üksjagu konventsionaalse ja ajas muutuvana (teatud ajal häiris suuskade vahatamine, siis alpimaja asutamine). Seda, mida nähakse naturaalsena, ei loeta looduse raamatust, vaid kirjutatakse sinnasamasse raamatusse maailmavaatelisi väärtuspliiatseid kasutades. Ühesõnaga, kui tippspordis naturalismiprintsiipi väga rangelt võtta (kui üksnes tippспорт on „puhtuse“ kants), võib juhtuda, et tippspordivälised, tervise- ja rahvasportlased sõidaksid ja jookseksid tippspordlastest varsti kiiremini, hüppaksid kõrgemale, heidaksid kaugemale, kuivõrd neil selliseid „ebaloomulikke“ piiranguid pole.

ARUTLUKÜSIMUSED

1. Õigustamatu asümmeeria argument. Inimene seab oma elus ja valdkonnas eesmärgid, kasutades selleks omal riisikol kõiki võimalusi. Kunstniku töö ja sportlase elu ning tegevusala on samavõrra olulised – kas selline asümmeeria ning sportlase inimväärikuse ja vabaduse ahistamine on õigustatud?
2. Uurige raamatut „Kiiksuga sport“ (vt Espenberg, 2021) ning leidke sealt mõni spordiala, mis on moraalsetel põhjustel taunimisväärne.
3. Kuidas olla hea spordisemu?
4. Kellelegi ei meeldi kaotada, ent sobiga võitmine on veelgi hullem. Kui mängite väljakul mõnd improviseeritud mängu, siis jälgige, et kõik teaksid reeglid ning peaksid neist ka kinni.

5. Igaüks võib võita, kui vastaseks on kogenematud 12-aastased klutid. Valige endale vääriline vastane.
6. Kui vastasmeeskonnast saab keegi vigastada, siis ärge juubeldage. Ulatage talle hoopis abikäsi.
7. Kui vastasmeeskond või -mängija on tubli, siis öelge seda neile. See ei tähenda, et peaksite ülearu rõõmustama. Lihtne „hea mäng“ on täiesti piisav.
8. Võistlus paneb adrenaliini möllama, see võib aga viia vihaste nääklusteni. Hoidke tunded vaka all. See on ju ainult mäng!
9. Õnnitlege vastasmeeskonda või -mängijat alati, vaatamata sellele, kas te võitsite või kaotasite. (Martin, 2007, lk 106)

Milline neist on kõige tähtsam? Reastage tähtsuse järjekorras. Millisega neist kõige vähem nõustute? Milline printsiip tuleks lisada?

10. Milliseid eelnevas tekstis käsitletud dopinguvastaseid kaalutlusi leiate järgnevast lõigust?:

„Kuidas ka dopingu apoloogeetid (neid on), viidates kontrolli raskustele, sageli võimatusele, ei kinnitaks, et doping ei muuda võimusuhteid, kuna nii tugevamad kui nõrgemad kosuvad tagajärgedest ühteviisi, mistõttu tõuseb ainult absoluutne tase, ja nõuavad arstliku kontrolli all ainete tarvitamise legaliseerimist, ei suuda nad ümber lükata tõsiasja, et doping pole laiemas mõttes mitte eeskätt ihu-, vaid meelemürk. Meelemürk selles mõttes, et ta muudab spordi ideelist alust. Tulemus ei ole enam adekvaatne pingutusega, tulemuste võrreldamatus tingib isikliku tubliduse võrreldamatuse, levib väärõpetus mingi „teise tee“ võimalikkusest jne.“ (Kivine, 1986, lk 99–100)

11. Kas võrdsete võimaluste tagamiseks poleks õiglane sundida talendikaid tarvitama sooritusvõimet vähendavaid substraate? Eeldusel, et substraat on mõningal määral kahjustav ning et talendikaid on märksa vähem kui tavasportlasi, oleks kogukahju hulk märksa väiksem võrreldes sellega, kui suur hulk keskmiselt talendikaid sportlasi kasutaks sooritust parandavaid substraate või meetodeid.
12. Mis mõttes erinevad/sarnanevad keelatud ainete nimekiri (WADA koodeks) ja keelatud raamatute nimekiri?
13. Kas naistele ja meestele peaksid kehtima ühed ja samad dopingureglemendid (keelatud substraatide/meetodite nimekiri jms)?
14. Võrrelge järgnevaid dopingumääratlusi ja analüüsige nende peamisi puudusi:

15. „Dopinguks nimetatakse enne võistlusi või võistluse ajal sportlase organismi viidud farmakoloogilisi vahendeid, mis kunstlikult tõstavad töövõimet.“ (Unger, 1995, lk 74)
16. „DOPING on sportlase poolt oma võistlustulemuse parandamiseks või treeninguefekti lisamiseks ükskõik millise organismile võõra aine või ka füsioloogilise aine ülemäärane kasutamine või ebanormaalsel teel organismi viimine, mida on võimalik avastada objektiivsete dopingukontrolli meetoditega.“ (Savi, 1993, lk 11)
17. Kas dopinguga patustanud Eesti sportlaste avalik nimekiri on häbipost?

Kasutatud kirjandus

Brown, W. M. (1984). Paternalism, Drugs, and the Nature of Sports. *Journal of the Philosophy of Sport*, 11, 14–22.

de Hon, O. (2017). The Redundancy of the Concept of ‘spirit of sport’ in Discussions on the Prohibited List of Doping Substances. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 9, 667–676.

Espenberg, A. (koost) (2021). *Kiiksuga sport. Need ei ole olümpiaalad*. Tammerraamat.

Esterházy, P. (2018). *Teekond karistusala sügavusse*. Koobakene.

Fraleigh, W. P. (1984). *Right Actions in Sport: Ethics for Contestants*. Human Kinetics.

Geeraets, V. (2018). Ideology, Doping and the Spirit of Sport. *Sport, Ethics and Philosophy*, 12, 255–271.

Gleaves, J. (2010). No Harm, No Foul? Justifying Bans On Safe Performance-Enhancing Drugs. *Sport, Ethics and Philosophy*, 4, 269–283.

Holm, S. (2007). Doping Under Medical Control – Conceptually Possible but Impossible in the World of Professional Sports? *Sports, Ethics and Philosophy*, 1, 135–145.

Kayser, B., Mauron, A. ja Miah, A. (2007). Current anti-doping policy: a critical appraisal. *BMC Medical Ethics*, 8. www.biomedcentral.com/1472-6939/8/2.

Kivine, P. (1986). *Mäng*. Eesti Raamat.

Kreilis, A. (1979). Aavo Pikkuus. P. Kivine (koost). *Spordikuulsuseks*. Valgus.

Langsepp, O. (1958). *Georg Lurich*. Eesti Riiklik Kirjastus.

Laumakis, J. (2016). Playing to Your Opponent’s weakness – or Strength. *Journal of the Philosophy of Sport*, 43, 394–408.

Lewis, C. ja Marx, J. (1994). *Lewis: autobiograafia*. Olympia.

Martin, S. (2007). *Kuidas niita muru. Mebelikkuse kadunud kunst*. Eesti Päevaleht.

Mill, J. S. (1996). *Vabadusest*. Hortus Litterarum.

- Møller, V. (2009). *The Ethics of Doping and Anti-Doping: Redeeming the Soul of Sport?* Routledge.
- Petersen, T. S. (2010). Good Athlete – Bad Athlete? on the ‘Role-Model Argument’ for Banning Performance-Enhancing Drugs. *Sport, Ethics and Philosophy*, 4, 332–340.
- Savi, T. (1993). *Dopingu ABC*. Inreko.
- Savulescu, J., Foddy, B. ja Clayton, M. (2004). Why We Should Allow Performance Enhancing Drugs in Sport. *British Journal of Sports Medicine*, 38, 666–670.
- Simon, R. L. (1984). Good Competition and Drug-Enhanced Performance. *Journal of the Philosophy of Sport*, 11, 6–13.
- Tamburrini, C. (2006). Are Doping Sanctions Justified? A Moral Relativistic View. *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, 9, 199–211
- Tiks, M. (1985). *Korvpalliromaan*. Eesti Raamat.
- Unger, J. (koost.) (1995). *Sportimisel on reeglid. Kehaline kasvatus IX–XII klassile*. Koolibri.
- Volt, M. (2023). Jalgpall ja alandamise eetika. *JALKA*, 2, 26–28.
- Wernicke, L. (2020). *Eriskummalised olümpialood*. Tänapäev.
- Williams, M. H. (1994). The Use of Nutritional Ergogenic Aids in Sports: Is It an Ethical Issue? *International Journal of Sport Nutrition*, 4, 120–131.